

בעציו (490) ובשיפוי ובנביה (491), כיון שהכל כלול ב"חורש", והכל קדוש (492).

גמרא:

א-ד הגמרא מביאה מחלוקת בין רבי יוחנן וריש לקיש בענין ביטול עבודה זרה. וממשנה זו מוכיח ריש לקיש כדבריו.

עבודה זרה של גוי האסורה בהנאה, יש לה ביטול, כמבואר בפרק שלישי ורביעי של מסכת עבודה זרה. והיינו, שאם הגוי שובר או פוחסה לשם ביטול, בכעסו עליה, או בהתייאו ממנה ובהפסקת אמונתו בה, הרי על ידי הביטול היא נעשית מותרת בהנאה.

איתמר, עבודת כוכבים שנשתברה מאליה, ולא ביטלה הגוי, רבי יוחנן אמר: אסורה בהנאה, וריש לקיש אמר: מותרת בהנאה.

הגמרא מבארת טעם מחלוקתם.

רבי יוחנן אמר אסורה: משום דלא בטלה עובד כוכבים, הגוי לא ביטלה בפירוש, לפיכך אין לה דין עבודת כוכבים שנתבטלה.

וריש לקיש אמר מותרת: כי הגוי העובדה

מימר אמר, חושב בלבו: היא גופה לא מצלה, אם אין בכחה להציל עצמה מנזק השבירה, לדידי מצלה לי?! וכי תציל אותי?! הילכך, מן הסתם הוא מבטל אותה.

ושם בגמרא מביא רבי יוחנן משניות וברייתות להוכיח את דבריו, וריש לקיש מתרץ אותן לשיטתו, ובאחרונה מביא ריש לקיש את משנתנו להוכיח ממנה שעבודת כוכבים שנשתברה מאליה, מותרת.

איתביה ריש לקיש לרבי יוחנן ממה ששנינו: הקן שבראש אילן של הקדש, אין נהנין ואין מועלין. אבל הקן שבאשירה, יתיז בקנה.

ומדייק ריש לקיש מההיתר להשתמש בענפי הקן שבאשירה: מאי לאו, דאיתבר מגופה, מדובר באופן שנשברו (492) ענפים ועצים דקים מן גוף האשירה על ידי העוף, ומהם בנה העוף את הקן. וקתני, ואמרה המשנה: יתיז אותו בקנה, ינענע את ענפי הקן, ויפלו הענפים, כדי שיוכל להנות מהעצים, כגון לצורך שריפה,

והרי הם עצי אשירה, האסורים בהנאה, ומי ביטלם? (493) אלא מוכח, שעצם השבירה שהעוף שיכרם מהאשירה [או שנשברו]

490. כן כתב המיוחס לרש"י.

והרמב"ם כתב [בפירושו על המשנה ובידו החזקה] "ובין בקנים שבראשי האילנות". ובהערה [דף יד] מובאת שיטת הרמב"ם.

491. אם הגירסא היא נבייה, פירושה: העלין, מלשון "עוד ינובון בשיבה".

ואם הגירסא נכייה [בכ'], פירושה: הנסורת הדקה הנופל מן המגירה [מלשון "נכה"]. שיטה

מקובצת.

והרמב"ם [פרק ה מהלכות מעילה הלכה ט] גרס: "נמיה", ומפרש: והוא הגוף הקשה העגול שבתוך העץ הדומה ליבלת שלא יצלח למלאכה. ועייין שם בהשגות הראב"ד.

492. יבואר במשנה הבאה.

492. משנה למלך.

493. ישראל אינו יכול לבטל עבודת כוכבים.

התיר אותם בהנאה, וכדברי ריש לקיש, הסובר שנשתברה מאיליה מותרת, וקשה על רבי יוחנן?

ומתריצין: לא מדובר שבנה העוף את קינו מענפי אילן האשירה, אלא דאיתיה עצים מעלמא, שהביא ענפים מאילנות אחרים, שאינם אשירה, ומהם בנה את קנו בראש אילן האשירה, ולפיכך הם מותרים בהנאה. וחדוש המשנה הוא שלא גזרו חכמים שמא יקח עמהם גם מענפי האשירה. ומכל מקום, לא יקחנו בידיו, כמו שיבואר.

אך דוחה הגמרא: אי הכי, אם כן, שהקן נבנה מעצים אחרים, אמאי, למה אמרה המשנה כי אם היה הקן של הקדש, אין נהנין ואין מועלין? למה אסרו חכמים ליהנות ממנו, הלא העצים אינם של הקדש?

אלא, בהכרח, מדובר כאן באופן שנבנה הקן מענפי האילן הזה [של הקדש או של אשירה], ואין מועלין כי המשנה מדברת בגידולין הבאין לאחר מכאן, שהעצים גדלו אחרי שהעץ הוקדש, וקסבר התנא של משנתנו כי אין מעילה בגידולין. (494) אך מכל מקום אסור להנות מהם, כמו ששנינו במשנה לעיל [יג א]. (495)

הכי נמו מסתברא, מוכיחה הגמרא מדברי המשנה, שאכן מדובר בעצי האילן עצמו:

דאי סלקא דעתך שמדובר באופן דאיתיה מעלמא, שנבנה הקן מעצי אילנות אחרים, קשה: באילן של אשירה, אמאי יתיו בקנה? לישקליה מושקל! למה לא התירו לו לקחת את הקן בידו, בלא מקל?

ובשלמא אם מדובר שהיה הקן מענפי האילן של אשירה, מובן מדוע לא התירו לו ליקח אותם בידו על אף שנשברו, משום שחששו חכמים שמא יבא ליקח גם מעצי האשירה עצמה, מענפים שלא נשברו ולא נתבטלו, והם בודאי אסורים בהנאה, ועל הלקיחה מהם חששו חכמים מפני שאותם עצים שנשברו מהעץ עצמו דומים לעצי האשירה. אך אם מדובר בעצים שהביא העוף מאילנות אחרים, לא שייך לגזור כן, שאינם דומים לעצי האשירה, על כן, קשה, למה אסרו ליקח בידים? (496)

וכיון שמוכח כי הענפים הם מהאשירה עצמה, וכשירידם באופן שהתירו לו חכמים [על ידי מקל] יהיו מותרים בהנאה, מוכח כדברי ריש לקיש, שגם עבודת כוכבים שנשתברה מאיליה, מותרת. וקשה על רבי יוחנן, הסובר שעבודת כוכבים שנשתברה

494. ובאשירה אין היתר מטעם גידולין, וכל ההיתר הוא, לדעת המקשן, משום שנשתברה מאליה. על פי רבינו אליקים בשיטה מקובצת.

495. לעיל [הערה 457] הובאה דעות ראשונים, אם יש, על כל פנים, איסור הנאה בגידולין, למאן דאמר שאין מועלין בהם. ומכאן מוכח, שיש איסור הנאה בגידולין. [ועיין לקמן הערה

[500].

496. כלומר, בתחילה הקשה המקשן, קושיתו הראשונה הנ"ל, שאם מדובר בעצי אילנות אחרים, למה אין נהנין בקן של הקדש. והואיל וקושיא זו אינה הוכחה גמורה שגם בסיפא, בעץ אשירה, מדובר בעצי העץ עצמו, הילכך הביא הוכחה מסיפא עצמה, שמדובר מעצי האשירה, דאי לא כן, למה לא יקח בידו. תוס'.

מאליה, אסורה (497)?

להעמיד את המשנה, אפילו בהביא העוף את העצים מעצים אחרים, ומאי, ומה ששנינו "יתיו", היינו "יתיו אפרוחים", במקל, ולא יקחם ביד, שמא יעלה על האילן, וישתמש

ומתריצין: **אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: לעולם (498), דאייתי מעלמא, כלומר, אפשר**

497. סיכום וביאור דברי המקשן:

המקשן סבר, שהמשנה באה להשוות דין הקדש עם דין אשרה, דהיינו: היתר הנאת הקן עצמו, העצים לשריפה וכדומה [ולא היתר האפרוחים]. וממה שאמרה "יתיו בקנה", דהיינו, שחכמים הגבילו רק את צורת ההורדה, ולא את עצם ההנאה, מוכח שהעצים מותרים בהנאה. שמע מינה, שעבודת כוכבים שנשתברה מאליה מותרת. ומוכיח, משתי הוכחות, שמדובר בעצי האילן עצמו. האחת: מהרישא, שאם מדובר בעצי עצים אחרים, למה בהקדש אסרו את ההנאה? ואם תאמר, שגזרו שמא ינהג מן עצים המחוברים באילן, זה אינו נכון! כי אם יש לחשוש לכך, למה באשירה התירו הנאת העצים, ולא חששו שמא ינהג מן עצים המחוברים? [על הוכחה זו מאשרה להקדש, מקשה המשנה למלך, ויבואר בשולי ההערה] אלא, ודאי, שמדובר שהעצים הם מעץ ההקדש עצמו, ולפיכך, נאסר להנות מהם. ועם כל זאת, לא מועילין, כי הם גדלו אחרי ההקדשה, ו"אין מעילה בגידולין".

והוכחה זו, אינה הוכחה גמורה, כנ"ל [הערה הקודמת], על כן מביא הוכחה שניה להוכיח שמדובר ששברה עצי אשרה עצמם: כי אם מדובר בעצים אחרים, למה לא התירו לו באשירה לקחת בידיו בלי מקל, ובשלמא, אם מדובר בעצי האשרה שנשברו, ומהם קיננה, יש לחשוש ולגזור, שמא יקח מעצי האשרה שלא נשברו, כי העצים דומין, וכדי שלא יעשה כן, הגבילוהו חכמים שלא יוריד את הקן בידיו, אלא במקל, אבל אם הם עצים אחרים, ואינם דומים לעצי

האשרה, קשה, ממה חששו חכמים, ולמה לא התירוהו לקחת בידיו. ואם תאמר: לכן לא התירוהו לקחת בידו, מפני שחששו שמא יעלה על האילן, ועלייה זו בודאי אסורה, היות ונהגה מעצם העלייה [האילן משמש לו כסולם], זה אינו נכון! כי בשלמא, אם היה בא לקחת את האפרוחין, וצריך לכך זהירות שלא ישמטו להם לכאן ולכאן [כפי שהתרצן אכן מתרין], שייך לחשוש ולגזור שמא יעלה, כי לא נח לו, אבל, כשבא לקחת את הקן בלבד, ואינו צריך שום זהירות, אין שום סיבה לחשוש שמא יעלה על האילן, ומוכח לומר, שהחשש הוא שמא יקח מעצי האשירה עצמם, שלא נשברו כנ"ל, היות והעצים דומים. ומכאן ההוכחה, שמדובר בעצי האשירה שנשברו. הרי ההוכחה שעבודה זרה שנשתברה מאליה, מותרת.

סיכום ההלכה לדעת המקשן ריש לקיש: א. כשהעצים הם מאילנות אחרים: בהקדש מותר להנות. באשירה מותר ליקח בידים. ב. כשהעצים הם מאותו האילן: בהקדש: אסור ליהנות. באשירה מותר ליהנות, אלא שלא יקחנו בידים.

498. סיכום וביאור דחיית רבי אבהו אמר רבי יוחנן שאפשר להעמיד את המשנה בקן שקיננה מעצים אחרים.

סיכום ההלכה:

א אין חילוק בהלכה בין הקדש לאשירה. ב. הקן עצמו אסור בין בהקדש ובין באשירה, אפילו כשהעצים הם מעצים אחרים! ולא מטעם שחששו חכמים שמא ישבור עמו מן עצי האשירה או ההקדש, כאמור, כי העצים

בו כבסולם, ועלייה זו ודאי אסורה,

ואילו העצים, אסורים בהנאה, אף אם הובאו מעצים אחרים, כשם שהם אסורים לגבי הקדש. והטעם שאסרו חכמים לקחת מן העצים, מפני שחששו שמא יבא להחליף ולהתיר לעצמו ליקח מן עצי האשרה עצמה. ולא מדובר בקן שנבנה מעצי האשירה, שהוא אסור בהחלט, כיון שלא נתבטל במפורש, אלא נשתברה מאליה.

ומסיקה הגמרא: אמר ליה רבי יעקב לרבי ירמיה: אפרוחים, כאן וכאן, בהקדש ובאשירה, מותרים בהנאה, הואיל ויש בהם רוח חיים, ואין צריכים לאמם [לאילן⁽⁴⁹⁹⁾] אלא, שלא יקחם בידו, ויתזם בקנם⁽⁵⁰⁰⁾,

ואם בא ליקח ביצים, כאן וכאן, בהקדש ובאשירה, אסורין, כשם שאסרו חכמים ליהנות מהקן עצמו, כמבואר.

אינם דומין, ובקל יוכל להבחין בין עצים המותרים לעצים האסורים. אלא, מטעם אחר, מפני שחששו חכמים, שמא, אם נתירו לוקח מעצים אלו, יבוא להקל לעצמו ויקח מעצי האיסור.

ג. בא ליקח את האפרוחין, בין בהקדש ובין באשירה: יתיו בקנה דוקא, ולא יקח בידו. והטעם: כיון שצריך להיזהר בלקיחת האפרוחים, חששו חכמים, שמא יעלה על האילן, ודבר זה ודאי אסור גם באשירה וגם בהקדש, ליהנות מהעץ.

ד. האפרוחים עצמם מותרים בהנאה, בין של הקדש ובין של אשירה. כיון שהם חיים ואינם צריכים לאמם. כמו שיבואר.

ביאור המשנה: הקן שבראש אילן של הקדש, לא נהנין, מהעצים, אף כשהם מאילנות אחרים, מחשש הנ"ל, ולא מועלין, כי אינו רק חשש מדרבנן. [והמשנה אינה מדברת ברישא מלקיחת האפרוחים. ואם בא לקחת האפרוחים, יתיו בקנה, כבסיפא].

באשירה. אם בא לקחת את האפרוחים, יתיו בקנה, ולא יקח בידים, שמא יעלה באילן. [והמשנה אינה מדברת בסיפא מלקיחה העצים. ואם בא לקחת את העצים, אסור, כברישא].

וכיון שאפשר להעמיד את המשנה בלי להכריח שמדובר בעצי האילן עצמו, על כן, אין

להוכיח מהמשנה ש"עבודת כוכבים שנשתברה מאליה, מותרת".

ומוסיפים התוס': הטעם למה בהקדש מתייחס התנא לעצים, למרות שיש לו חידוש דין גם באפרוחים, ואילו באשירה מתייחס לאפרוחים, למרות שיש לו חידוש דין גם בעצים, הוא כי בהקדש, רצה לסיים: "ולא מועלין", ובאשירה לא שייך לומר סיום זה, כמובן. ואילו באשירה רצה לחדש, שלמרות שעבודה זרה הוא דבר מאוס מאוד, מכל מקום, מותר ליהנות מהאפרוחים.

499. המיוחס לרש"י.

500. הקשו הראב"ד והריטב"א [עבודה זרה שם], למה התירו להנות מהאפרוחים לכתחילה, ומאי שנא משובך ונתמלאו יונים ששינו במשנה [יג א] שאין מועלין במה שבתוכם, ומשמע שעל כל פנים אסורים בהנאה [עיין הערה 495]?

ותירצו: שובך שונה מאילן. כי בשובך, גם בהדיוט שקיננו יוני הפקר בשובכו, הרי קנה אותם [מפני דרכי שלום, כמבואר בגיטין]. הילכך: אסורים בהנאה, שלא יהא כח הקדש גרוע מכח הדיוט, אבל אפרוחין שקננו באילן של הדיוט לא קנאן ומותר לקחתם. הילכך אפילו בהקדש לא אסרום. והראב"ד מוסיף: אילן, חצר

אמר רב אשי: אם האפרוחים הם קטנים, והם צריכין לאמן, כביצים דמו⁽⁵⁰¹⁾, והם אסורים.

הקודמת. ושם שנינו: המקדיש את החורש, מועלין בכולו. עצים גופים ונבייה. הואיל והמקדיש, מקדיש את הכל.

מתניתין:

משנה⁽⁵⁰²⁾ זו היא המשך לסוף משנה

הגזברים שלקחו [קנו⁽⁵⁰³⁾] עצים לצורך בנין הבית⁽⁵⁰⁴⁾, מועלין בעצים, עצמן ואין מועלין לא בשיפויי, נסורת שמשפה החרש מן הקורה⁽⁵⁰⁵⁾ ולא בנבייה, העלין⁽⁵⁰⁶⁾. לפי

שאינה משתמרת היא, והאפרוחין לא קבעו דירתן בו. וכן כתב הקרן אורה.

501. התוס' לא ביארו את טעם האיסור בביצים ובאפרוחים הצריכין לאמן.

הראב"ד [בהשגותיו על הרמב"ם פרק ז מהלכות עבודת כוכבים הלכה יב] כתב: מפני שהן כגידולי אשירה. ועיין מה שכתב בפירושו לעבודה זרה. והכסף משנה משיב עליו: אילו היה טעם איסורם מפני שהם כגידולי אשירה, קשה, כי משום שגדלו אחר כך ואינם צריכים לאמם, פקע מהם איסור גידולי אשירה!?

והרמב"ם כתב [שם]: שהרי האשרה כמו בסיס להן. ראה עוד שם, ברמב"ם שפירש פירוש אחר בסוגיתנו, עיין שם בלחם משנה.

502. מבואר על פי פירוש תוס' [על פי גירסת השיטה מקובצת] ופירוש המיוחס לרש"י.

ולפי פירוש זה, הוי רישא וסיפא, דהיינו: המקדיש את החורש, הקדיש הכל, לפיכך מועלין בכל. אבל גזברין שקנו עצים לצורך הקדש, לא קנו ולא הקדישו אלא דבר הצריך להקדש, ולא השיפוי ונבייה.

וכפירוש זה משמע בתוספתא, וכן איתא שם [פרק א הלכה יג]: הקדיש חורש לקורות, מועלין בקורות, ומועלין בשיפוי ונמוייה. אבל גזברין שלקחו חורש לעצים, מועלין בעצים, ואין מועלין לא בשיפוי ולא בנמוייה.

אבל הרמב"ם [פרק ה מהלכות מעילה] מפרש פירוש אחר. וזה לשונו [הלכה ח]:

המקדיש את היער, מועלין בכולו, בין באילנות בין בכל קן שבראש האילנות או שביניהן. [הלכה ט]:, גזברים ששפו עצי הקדש, וקצצו אותן, מועלין באותן העצים הקטנים שחתכו מעת [בעת] שקצצו, אבל, אין מועלין לא בשיפוי ולא בנסורת ולא בנבייה. ולדבריו, אין נפקא מינה בין הקדיש לבין קנו גזברים. אלא שהם שני דינים נפרדים. הדין האחד, שמועלין בכולו. והדין השני, שבעת הנסירה מצצי הקדש, פוקע דין מעילה מהנסורת הדקה, ומכל דבר שלא יצלח למלאכה [עיין שם]. וזה מתאים עם חידוש הדבר אברהם [הערה 477] שכל דבר שאין בו צורך להקדש, אף על פי שהוא ראוי למכירה, הואיל ואין דרך למוכרו, אין בו מעילה. ועיין בהערה 448 מובא בשם הר"י מיגאש, שאינו סובר כן. ועיין בלקוטי הלכות.

503. כן משמע בגמרא, וכן פירש הר"ב.

504. כן כתב המיוחס לרש"י. וכן כתבו תוס' תמורה [לא ב]. וכן משמע מהגמרא. אבל רבינו גרשום מפרש שם את משנתנו, שמדובר בהקדיש שני גזרי עצים לצורך עצי המערכה, והם קדשי מזבח, והואיל והם קדשי מזבח, לכן אין מועלין בשיפויי ונבייה. כמו שאמרה שם המשנה, שבדבר זה חמור קדשי בדק הבית מקדשי מזבח.

505. המיוחס לרש"י.

506. עיין הערה 491 הגירסאות ופירושיהן.

שהגזברים לא קנו ולא הקדישו אלא דבר הצריך לבנין ולא שפוייה ונבייה.

גמרא:

הגמרא מביאה מאמר שמואל בענין הקדש, וביאורו של רב פפא, משום הקושיא ממשנתנו.

אמר שמואל: כשהיו בונין ומתקנים את המקדש והעזרות, היו **בונין בחול**, שהגזבר של הקדש לא היה קונה את העצים והאבנים מדמי הקדש באופן שתחול עליהם מיד קדושה. אלא היה קונה אותם בהקפה, והם היו נשארים חולין עד שנגמר כל הבנין. וכן⁽⁵⁰⁷⁾ אם רצה אדם לנדב אבנים לצורך בנין, היו אומרים לו: אל תקדישם עד לאחר גמר הבנין, ובינתיים הם שלך, בתורת חולין, **ואחר כך**, בגמר הבנין, היו **מקדישין** אותו.

והגמרא מבארת: **מאי טעמא?** למה לא היו מקדישין את האבנים מיד, לפני גמר הבנין?

כי **מאן דמתנדב מעות** לצורך בנין הבית, **מקדש להו**, מקדישן למעות, **ואמר**,⁽⁵⁰⁸⁾ וכך היה אומר: **"תיחול קדושת המעות — אבנין"** [תחול קדושת המעות שאני מקדיש לבדק הבית, על הבנין], **ויהיב להון לאומנין בשכרן**.

דהיינו, מהמעות האלו אסור ליתן לבעלי המלאכה ולאומנין בוני הבנין בשכרם, לפי ש"אין הקדש מתחלל על המלאכה",⁽⁵⁰⁹⁾ כי המלאכה היא "דבר שאין בו ממש", ואין פודין את ההקדש אלא באופן שהקדושה תחול על דבר ממשי אחר. ואם כן, כיצד ישלם הקדש שכר לאומנין הבונים? על כן אמר שמואל, שלא יקדישו את אבני הבנין עד גמר בנייתו. ובבנין מושקעים שלשה דברים: דמי העצים והאבנים, השבח שהשביחו באמצעות הבנייה, ושכר

507. על פי גירסת השיטה מקובצת.

508. גירסת השיטה מקובצת.

509. ביאור אין הקדש מתחלל על המלאכה הקשה הקרן אורה: למה לא יתנו מעות הקדש לאומנין, הרי על מנת כן הוקדשו המעות? וקושייתו תובן על פי שיטת הרמב"ם [פרק ח מהלכות מעילה הלכה ג], וזה לשונו: אין מחללין את ההקדש על המלאכה אלא על המעות. כיצד? אומן שעשה מלאכה בהקדש במנה, אין נותנין לו בהמת הקדש או טלית הקדש בשכרו עד שמחללין אותו על המעות. ואחר שייעשו חולין, נותנין אותו לאומן, אם רצו, וחוזרין ולוקחין ממנו בהמה מתרומת

הלשכה. ומקורו, מהתוספתא בפרק זה. ומדוייק מכאן שרק חפץ של הקדש אין מחללין על המלאכה, אבל מעות של הקדש כן מחללים על המלאכה. ולדעת הרמב"ם והתוספתא, מקשה הקרן אורה, למה לא יתנו מעות לפועלים? ומתוך, כיון שאפשר לעשות תקנה שלא ליתן את שכרם במעות הקדש, עדיף לעשות כך. וכמובא לקמן [הערה 510 בסופו]. ומכח עוד קושיות.

והתקנת עזרא [בספרו על הרמב"ם] מביא ירושלמי [שקלים פרק ד הלכה א] שגם מעות תרומת הלשכה, שהן מעות מחצית השקל המיועדות לקניית קרבנות ציבור ולשאר הוצאות, כגון ליתנם לאומנים העושים את הקטורת, או לשומרי ספיחין בשביעית [כל זה מבואר במשנה

האומנים. ולכן מחללים את המעות המוקדשות על הבנין, שהוא כעת חולין, ויורדת הקדושה מהמעות, וחלה על הבנין. ונמצא, שיש בידי הקדש מעות חולין שבהן הוא יכול לפרוע את חובו למוכרי האבנים,

ולשלם שכר לאומנין עבור פעולתם. (510)

מיתבי מהמשנה במסכת שקלים [פרק ד ד-ב משנה ה] על דינו של שמואל.

במסכת כתובות [קו א], שנתנו ממעות הלשכה למגיהי ספרים שבירושלים? ותירצו: מעות הלשכה שהם מעות הציבור, שייך לומר לגביהן "לב בית דין מתנה עליהן" [עיין לקמן הערה 514], אבל לא שייך לומר כן ביחיד שהקדיש מעות לצורך בנין.

כלומר, מעות הלשכה הם מדמי מחצית השקל שנצטוו בני ישראל לתת כל שנה, לכן, הנותן, נותנו לנדבה כללית לכל צרכי המקדש, על פי דעת בית דין, והם הממונין על המעות. הילכך, החלטתם בידם לתת את המעות לכל הנחוץ לפי ראות עיניהם. מה שאין כן, יחיד המנדב לצורך בנין, אין הסכמה מצידו שהמעות יתחללו על המלאכה.

והקשה הקרן אורה על קושית התוס', הלא בפרק ד ממסכת שקלים שנינו הרבה הוצאות שנתנו לאומנין ממעות הלשכה, עיין שם, ולמה הקשו התוס' דוקא ממגיהי ספרים שבירושלים? ותירץ: על שאר ההוצאות לא הקשו התוס', מפני שהם צורך הקרבן, ו"צורך קרבן כקרבן דמי" [עיין לקמן בהערה 514 בשם התוס' יום טוב], אלא שהוקשה להם ממגיהי ספרים שאינו צורך קרבן. ועל כן תירצו, משום ש"לב בית דין מתנה עליהן". אם כן, הקשה הקרן אורה, למה לא נאמר "צורך בנין כבנין דמי", ויוכלו להוציא המעות לשכר האומנין? ומתוך, שבכל זאת, מטעם הידור, עשו תקנה לבנות בחול ולהקדיש אחר כך.

ודברי הקרן אורה הם לפי פירוש רש"י [כתובות שם] שמגיהי ספרים, הם מגיהי ספרים של כל אדם, שאסור להשהות ספר שאינו מוגה,

אין נותנין אותן לאומנין בשכרן דרך מכר וממכר, אלא עושים להן תקנה כמו שמבואר לקמן לגבי מותר הקטורת.

הרי שהירושלמי סובר שגם מעות אינן מתחללין על המלאכה. וסוגייתנו גם כן סוברת כן. ומיושבת קושית הקרן אורה. והטעם של הגמרא והירושלמי הוא, כי על אף שמעות אלו מיועדים לצורך בית המקדש, מכל מקום, חסר בהם דין חילול, שהרי המלאכה אינה דבר ממש, ואין לקדושה היורדת מן המעות במה להיתפס ולהתחלל, הלכך, נותנין את המעות על הבנין הגמור. כלומר, כי בבנין הגמור מושקע דמי העצים והאבנים, השבח שהשביחו באמצעות הבנייה, ושכר האומנין, ובבנין זה מתחללין המעות.

ולפיכך, כתב החק נתן, שצריך לומר שסוגייתנו היא אליבא דבן עזאי [הערה 513], דאילו לדעת רבי עקיבא, מותר לחלל על המלאכה אפילו חפץ שהוקדש.

והנה, בפירוש המיוחס לרש"י מפרש הטעם שבנין בחול בדרך אחרת [ויתכן, מפני שהוקשה לו קושית הקרן אורה].

והיא: אם יתנו את המעות למוכרי העצים והאבנים, ימעלו המוכרין במעות.

ותמהו המלא הרועים והשפת אמת, ומה בכך, הלא המעות מתחללין על העצים ואבנים, ויוצאין לחולין והמוכר יכול לעשות בהם כרצונו?

510. הקשו התוס': איך אמרו ש"אין הקדש מתחלל על המלאכה"? והרי אמרה הגמרא

ראש השנה [ז א]. וכך שנינו :

מותר הקטרת — מנה היו עושיין בה?

היו מפרישיין⁽⁵¹²⁾ ממעות הלשכה, דהיינו, מהשקלים שנגבו בכל שנה, שכר האומניין, בוני ומתקני הבניין, שזיכו להם את המעות מהלשכה על ידי אחרים,⁽⁵¹³⁾ ונמצא

המשנה שם דנה במותר הקטורת, שהוא מה שנשאר מן הקטורת⁽⁵¹¹⁾ שנעשתה מתרומת שנה שעברה. כי בכל שנה היו מכינים קטורת לכל השנה, ומקטורת זו היו מקטירין עד לראש חודש ניסן. ומראש חודש ניסן ואילך היו מקטירין קטורת שנקנתה מן השקלים החדשים [תרומה חדשה] שנגבו בחודש אדר. כמו שדרשו חכמים במסכת

אבל, הראשונים שם [עיין בכנסת הראשונים] סוברים שמגיהי ספרים, הם ספרים שבהן היו הכהנים לומדים סדר עבודה, או הספר תורה שבו קיימו מצות "הקהל".

511. רש"י במסכת כריתות [ו א] ובמסכת שבועות [י ב] מפרש: כל שנה היו מכינים שלש מאות וששים ושמונה מנים של קטורת, מנה לכל יום, הרי שלש מאות וששים וחמש כמנין ימות החמה, ועוד שלשה מנים שמהן ממלא כהן גדול מלא חפניו ומקטירין בקודש הקדשים. [ומספר המנים הוא הלכה למשה מסיני, כן כתב הרמב"ם בתחילת מסכת כריתות]. ואי אפשר שיכנס שלשה מנים במלא חפניו אף באדם גדול, ונשארו מהם. וכך פירשו כאן התוס'.

ובשנה פשוטה נשארו עוד אחד עשר מנים, מפני שבשנה פשוטה יש רק שלש מאות וחמישים וארבעה ימים. ועיין בתוס' שבועות חשבון מדוייק.

512. גירסת השיטה מקובצת על פי פירוש תוס', ועיין תוס' שבועות [שם]. ולפי פירוש המיוחס לרש"י גורסים ממנה. והוא פירוש אחר לגמרי.

513. כלומר, בתחילה לא נתנו לידיהם המעות, אלא זיכו להם, דהיינו, שמישהו קיבל אותן עבורן, והרי הן שלהן, מדין "זכין לאדם שלא

בפניו". כן פירש רש"י במסכת שבועות, וכן פירשו התוס' כאן. ובהערה הבאה יבואר איך הותר לעשות כן, הלא "אין הקדש מתחלל על המלאכה". אבל התוס' שם הקשו, שהלשון "מפרישיין" ו"נותניין" לא משמע כן, אלא הפרשה בעלמא, כלומר, ששמים המעות בצד עבורן.

על כן, מבארים תוס', שלא צריך לזכות להם, ואפשר להפרישין ולהוציאין לחולין משום ש"לב בית דין מתנה עליהם". דהיינו, שיש ברשות הגזברין להוציא ממעות הלשכה לכל צורכי המקדש.

ומקשים שם התוס', למה הוצרכו לכל הטורח הזה לחלל הקטורת וכולהו, הלא יכלו לתת הקטורת לאומניין ויתחלל בכך. ולחזור ולקנות אותה מתרומה החדשה? [זו איננה קושית התוס' בהערה 516 ושם הובהר].

וכתבו התוס' שלדעת בן עזאי, ניחא, וקושייתם היא אליבא דרבי עקיבא.

ובהקדם: שנינו שם במשנה הבאה אחרי המשנה של מותר הקטורת:

המקדיש נכסיו והיו בהם דברים ראויין לקרבנות הציבור [כגון קטורת או סממנים שעושיין מהם קטורת, גמרא כריתות ו א], ינתנו לאומניין בשכרן דברי רבי עקיבא, ואחר כך יחזרו ויקנו את הקטורת מהם מתרומה חדשה.

אמר לו בן עזאי: אינה מן המדה [אין טעם לחלק בין אופן זה למה ששנינו לגבי מותר

שהמעות בידי האומנים הן מעות חולין.⁽⁵¹⁴⁾ וכיון שהמעות הן חולין, היו מחללין אותה, את מותר הקטורת, על מעות האומנים, היינו המעות הנ"ל שהן חולין, ועדיין לא ניתנו לידי האומנים.

ועתה ירדה הקדושה ממותר הקטורת, והמעות חזרו ונתקדשו תחתיהן. ונותנין אותה, את מותר הקטורת לאומנים בשכרן⁽⁵¹⁵⁾, וחוזרין ונוטלין, הגזבר קונה אותה, את הקטורת מן האומנים מתרומה

הקטורת], אלא, מפרישין מהן שכר האומנים, ומחללין אותן על מעות האומנים ונותנין אותן לאומנים בשכרן, וחוזרין ולוקחין אותן מתרומה חדשה [כשם שעושין במותר הקטורת].

ועתה, מקשים התוס', בשלמא לבן עזאי, נחא, אלא לרבי עקיבא, קשה. למה לא יתנו את הקטורת להאומנים. [ובקיצור: התוס' מקשים, מה שונה מותר הקטורת מהמקדיש נכסיו].

ותירצו: החילוק הוא, משום דבמקדיש נכסיו, והוא קטורת יחיד, יש להקל, מה שאין כן במותר קטורת, שהוא של צבור, החמירו יותר. וכתב שם הר"ב, שטעמו של בן עזאי הוא משום "דאין הקדש מתחלל על המלאכה". וכתב החזון איש [מנחות סימן כח אות טז] כי מה שאמרו "אין הקדש מתחלל על המלאכה", אינו אלא הידור לכתחילה, אם יש אפשרות להחליפו עבור בנין וכדומה, כדברי המשנה אליבא דבן עזאי,

אבל מעיקר הדין, מתחלל הקדש על המלאכה. ולקמן [הערה 520] תובא הוכחתו. וכן כתב בקרית ספר. ובטעמו של רבי עקיבא, כתב הר"ב, משום שאמרה התורה "ויקחו לי", ודרשו חכמים "משלי", דהיינו שגם הלקיחה תהיה ממעות השקלים. וכוונתו לגמרא תמורה [לא ב]. ועיין שם בתוס' [ד"ה ה], ועיין שם בחידושי הגרי"ז המקשה כמה קושיות, והשאירם בצ"ע.

514. כתב הר"ב, שהיה מותר לתת ממעות הלשכה לאומנים, משום ש"לב בית דין מתנה עליהן". והוא בעצם תירוץ התוס' [מובא בהערה 510], וכן כתבו עוד ראשונים, המובאים בכנסת הראשונים.

[להבהרת הדברים: בן עזאי ורבי עקיבא

חולקים בנתינת הקטורת עצמה לאומנים, ועל כך כתבו התוס' [הערה הקודמת] שלדעת רבי עקיבא, מותר לתת במקדיש נכסיו והיה בהן קטורת משום ד"לב בית דין מתנה עליהן", ואסור במותר הקטורת, ואילו הר"ב, מבאר, אפילו לדעת בן עזאי שבמותר הקטורת לא הותר נתינת הקטורת לאומנים, כאן התירה המשנה נתינת מעות הלשכה לאומנים מטעם "לב בית דין מתנה עליהן".

וכתב עליו התוס' יום טוב, שלא הוצרך לטעם זה, מפני ש"צורך קרבן כקרבן דמו". ורבינו הברטנורא עצמו אמר טעם זה בפרק ההוא במשנה הראשונה לגבי שומרי ספיחים.

ועיין לעיל [הערה 510] שלא בכל ההוצאות שייך לומר "צורך קרבן כקרבן", ובכולן שייך לומר "לב בית דין מתנה עליהן".

ולסיכום: יש להבדיל בין המקדיש חפץ או מעות, לבין מותר קטורת, ולבין מעות תרומת הלשכה, אם מותר לחלל על המלאכה.

א. המקדיש חפץ: נחלקו בן עזאי ורבי עקיבא.

ב. מקדיש מעות לצורך בנין: לפי סוגיתנו והירושלמי, אסור. ולפי התוספתא והרמב"ם, מותר.

ג. מותר הקטורת: אסור ליתנה לאומנים, אלא אחרי חילול, אף לדעת רבי עקיבא.

ד. תרומת הלשכה: מותר לתת, או מטעם "צורך קרבן כקרבן", או מטעם "לב בית דין מתנה עליהן".

515. גירסת המשנה.

חדשה, משקלים חדשים שנתרמו לקראת שנה זו.

ועשו כן כדי שהקטורת תהיה קדושה בקדושת תרומה החדשה⁽⁵¹⁶⁾, כמבואר.

המקשן הבין כי האומנין המוזכרין במשנה זו, הם אומנין בוני ומתקני הבית⁽⁵¹⁷⁾. על כן, מקשה: **ואמאי**, למה הוצרכו לדרך זו?

בשלמא אם אין בונין בחול, אי אפשר לחלל את הקטורת בשכר האומנין, כמבואר ש"אין מחללין הקדש על המלאכה"⁽⁵¹⁸⁾. אבל, אם כדברי שמואל, שבונין בחול, קשה: **ליחליה אבנין**, הלא אפשר לחלל את מותר הקטורת על הבנין, כשהוא עדיין חול, וקדושת הקטורת תחול על הבנין, ויחללו את הקטורת מתרומה חדשה⁽⁵¹⁹⁾?

מכירה אמיתית, וחוזרין וקונין אותה קנייה גמורה, הוי צניע טפין.

עוד תירצו התוס': אם לא היו עושין כן, יבואו להתרשל ויקנהו תיכף מתרומה חדשה לפני שיורידו ממנה הקדושה על ידי חילול במעות שכר האומנין, שהם עתה חולין בידי האומנין. ואי אפשר לקנות קטורת קדושה מתרומה חדשה. לכן תיקנו באופן זה, שבכך בודאי יחללוה לפני שיקנו אותה מתרומה חדשה.

הצאן קדשים הבין בהבנה אחרת את קושיה ותירוצ התוס'. עיין שם.

517. וכן כתב רש"י במסכת כריתות. ואילו במסכת שבועות כתב, לאומני מפטמי הקטורת [בית אבטינס]. ומסוגיתנו משמע שמדובר באומני הבנין. ועיין בקרן אורה, המבאר את הכרח הגמרא לפרש על אומני הבנין.

518. וכן אי אפשר לחלל הקטורת על בנין שנבנה בקודש, מפני ש"אין מחללין קודש בקודש". פירוש א.

519. כלומר, המקשן סובר שכל הדין שחידש שמואל: בונין בחול, איננו נכון, ואי אפשר לעשות כן, לפיכך רצה להוכיח ממשנה זו, שחכמים לא הסכימו לכך. ויתכן שסבר שיש

516. ולסיכום: יש כאן לקטורת שתי החלפות, הקטורת למעות, והמעות לקטורת. והחלפה זו מובנת מאליה, כי מקודם הורידו ממנה קדושת השנה שעברה, ואחר כך הכניסו אותה לקדושת שנה החדשה. ואילו לגבי המעות יש כאן שלש החלפות, מהלשכה בזיכוי או בהפרשה לאומנין, מאומנין ללשכה ומלשכה לאומנין.

והקשו התוס': למה הוצרכו לכך, הלא יכלו לעשות בדרך פשוטה. לחלל את הקטורת על מעות האומנין, ולחזור ולקדשה מדמי תרומה החדשה? [על פי השיטה מקובצת והרש"ש].

[להבהרת הדברים: זו אינה קושיה התוס' במסכת שבועות מובאת בהערה 513. שם הקשו התוס' על עיקר ההלכה, למה לא יחללו את הקטורת על שכר מלאכה, ויתנו את הקטורת עצמה לאומנין, ובנתינה זו תתחלל. ועל כך תירצו מה שתירצו, עיין שם.]

ואילו כאן מקשים תוס', אחרי הברור ש"אין הקדש מתחלל על המלאכה", והוצרכו לחלל את הקטורת על מעות, למה נתנו להאומנין אחרי שנתחללה, הלא יכלו תיכף לקנותה מתרומה חדשה].

תירצו התוס': כשנותנים אותה וחוזרין וקוניים אותה דרך מקח וממכר, עדיף, כי הוא צנוע יותר. [וכנראה כוונתם: כשסתם מחללים אותה, אינו נראה אלא כהערמה בעלמא, החלפת הקדש בקדש, מה שאין כן כשמוכרין אותה לאומנין,

ומתריצין: **דלא איכא בנין**, עתה אין עסוקים בבנין (520).

ומקשינן: **והא "מעוה האומנין"**, קתני? הרי אמרה המשנה "מעוה האומנין", משמע שעסוקים בבנין?

ומתריצין: אכן, עתה בונין, אבל **דליכא בנין** כשיעור מעוה של הקטורת. כלומר, שמותר

הקטורת שווה יותר מהבנין, הילכך אין עצה לחלל את הקטורת על הבנין. (521) או שהקטורת שווה כדמי הבנין ושכר האומנין יחד (522).

ומקשינן: ומה בכך אם אין בנין כשיעור מעוה מותר הקטורת,

והאמר שמואל: הקדש שוה מנה שחיללו על

גנאי בדבר לבנות בחול.

ודרך אגב, יש להעיר מדברי הרמב"ם [פרק א מהלכות בית הבחירה הלכה כ]: אין עושין כל הכלים מתחילתן אלא לשם הקודש, ואם נעשו מתחילתן להדיוט, אין עושין אותן לגבוה. והרמב"ן על התורה [תחילת פרשת תרומה]. וצריך לחלק בין "לשמה" לבין "הקדש".

ועיין בספר מעשה למלך על הרמב"ם [שם הלכה ג] הדין מטעם איסור בניית בית תבנית היכל, המבואר במסכת ראש השנה [כד א]. וראה גם בשו"ת בית אפרים [סימן י].

520. מכאן מוכיח החזון איש ש"אין הקדש מתחלל על המלאכה" הוא הידור בלבד, ולכתחילה. כי אם היה איסור גמור, למה חשב התרצן שמפני שאין בנין, הותר לחלל את הקדש.

521. וכתבו התוס': כגון באומנות ציור ששכר האומנין שווה יותר משכר הבנין.

ותמה העולת שלמה, הרי אמרו לעיל שגם שכר האומנין כלול בשבח שהשייח הבנין? ובשיטה מקובצת מביא בשם רבינו אליקים, שאבני הבנין היו קונים דבר יום ביומו, ואילו שכר האומנין מצטבר לחשבון גדול, כיון ש"אין שכירות משתלמת אלא לבסוף".

522. עוד פירשו התוס' בשם "יש מפרשים"

שחייבים מעוה להאומנין עבור בנין שעדיין לא נבנה, אך כבר התחילו לבנותו, ודמי הקטורת שווים יותר מהמקצת שכר נבנה. ועתה, אילו לא נבנה כלום, יש גנאי להפריש מעוה אלו על העתיד להיבנות, אבל עתה, כיון שבין כך הוצרכו להפריש להאומנין עבור עבודתם שהתחילו, או [בשם רבינו פריץ] כיון שכבר התחילו במלאכה ואי אפשר לחזור בהם, אין גנאי בדבר אם יפרישו להם על העתיד להיבנות. בהגהות מהרש"ם מביא משו"ת שואל ומשיב [מהדורא ג חלק ב סימן סד] להקשות, הרי פועל יכול לחזור בו [כבא מציעא עו], ואיך כתבו התוס' שאין יכולים לחזור?

ומבאר, מפני שאמרה שם הגמרא, שהטעם שפועל יכול לחזור בו הוא משום שנאמר "כי לי בני ישראל עבדים", ודרשינן "ולא עבדים לעבדים", ובהקדש לא שייך לומר כן. וכדברים אלו כתב הקצות החושן [סימן שלג סעיף ז] בשם החות יאיר לגבי חזן. ועל אף שהקצות חולק עליו, היינו רק לגבי חזן, משום שיש טעם אחר למה יכול לחזור בו, משום גנאי, ואילו בהקדש, לא שייך לומר שגנאי לו להשכיר עצמו להקדש. וככל דברים אלו כתב התקנת עזרא.

ובספר מקור ברוך, חולק על כל המהלך הזה, כי היות והאומנין מקבלים שכר, אינם עבדי גבוה. אלא, מבאר, שהתוס' מדברים באופן שפועל אינו יכול לחזור בו, כגון: אומן קבלן.

רב פפא אמר: היינו טעמא ד"בונין בחול". מפני ש"לא ניתנה תורה למלאכי השרת",

כלומר, אמרי, יש לחשוש ולומר, דלמא בעי למיזגא, פעמים שהפועלים צריכים לסמוך על האבנים⁽⁵²⁵⁾, וזגא עליהו, והם סומכין על האבנים והם אינם מלאכי השרת להיזהר שלא להנות מן האבנים, ואי בנא בקודשא, ואם יבנוהו כשכבר הוקדש, אישתבח דקמעל בקודשא, נמצא שהם מועלין בהקדש.

לפיכך, אמר שמואל שלא יקדישום עד אחרי גמר הבנייה.

הגמרא מביאה את משנתנו להקשות על ביאורו של רב פפא⁽⁵²⁶⁾.

שזה פרוטה, מחולל⁽⁵²³⁾, וחוזרת הקושיא, למה הוצרכו לחלל הקטורת על מעות האומנין, ולחזור ולקנותה מתרומה חדשה, הלא יכלו לחללה על הבנין, למרות שאינה שווה כל דמי הקטורת?

ומתרגינן: הני מילי, דברי שמואל "הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל", אמורים רק דאי עבד, אבל לעשות כן לכתחלה, לא. הילכך לא יכלו לחלל את מותר הקטורת על בנין השווה פחות משווי מותר הקטורת⁽⁵²⁴⁾. וזה הוא טעמו של שמואל שאמר "בונין בחול ואחר כך מקדישין", כדי שבאופן זה תהיה אפשרות לתת לאומנין את שרכן, כמבואר.

הגמרא מביאה בשם רב פפא ביאור אחר בטעמו של שמואל.

שאסור לעשות כן לכתחילה?

ומתרגינן: בזמן שבית המקדש קיים, אין לעשות כן, על אף שבמקרה זה אין הפסד להקדש, משום גזירה שמא יעשו כן ויחללו הקדש בפחות משוויו, ויהיה הפסד להקדש. אלא, שבדיעבד הרי הוא מחולל, ואילו בזמן שאין בית המקדש קיים, ואין שום אפשרות של הפסד להקדש, מותר לחלל הקדש בפחות משוויו אפילו לכתחילה.

525. כן פירשו התוס'. אבל בפירוש המיוחס לרש"י, וכן ברמב"ם [שם הלכה ד] הוסיפו "שמא יהנו האומנין בצל". ועיין בקרן אורה, ועוד מפרשים, שתוס' לא רצו לפרש כן, מפני שאיסור ההנאה מצל הוא איסור דרבנן, כמבואר במסכת פסחים [כו א].

526. מסדר הגמרא משמע שקושיא זו היא רק על רב פפא, ולא על ביאור הקודם.

523. משום שאין אונאה להקדש, דכתיב: לא תנו איש את אחיו. וכיון שאין להקדש אונאה, לכן אין דין ביטול מקח. רש"י קידושין [יא א]. וגם לא שייך "טעות", כי מי טעה. רש"י בבא מציעא [נו א].

והנה המפרשים מאריכים כאן מסתירת הסוגיא לדברי התוס' תמורה [כו ב]. ועיין.

524. כתבו התוס': הגמרא אמרה במסכת ערכין [כט א] ששמואל מתיר אפילו לכתחילה לחלל הקדש שוה מנה בשוה פרוטה.

והיינו דוקא בזמן שאין בית המקדש קיים, ואדם הקדיש נכסיו, כיון שאין להקדש הפסד אם יפדוהו בפחות משוויו, אבל בזמן שבית המקדש קיים, אסור לעשות כן לכתחילה לפי שיש הפסד להקדש.

ואי לכך, מקשים התוס', הלא גם במותר הקטורת אין הפסד להקדש, שהרי הקטורת תוחזר להקדש במלוואה, ולמה אמרה הגמרא

לזמן מרובה, הכי נמו, אכן עושין כדברי שמואל, ואין מקדישין אותן, שמא יסמכו עליהם ויהנו מהם ויבואו לידי מעילה,

אלא, כי תנן במתניתין, משנתנו מדברת, בעצים דיומיה, בעצים שקנו אותם לבנותם היום, תיכף ביום קנייתם, ובזמן מועט יכולים להיזהר מלסמוך עליהם.

תנן: הגזברין שלקחו את העצים, מועלין בהן, ואין מועלין לא בשיפווי ולא בנבייה. וקשה: אמאי מועלין בהן? הכא נמו ליעבד בחול, ולא יקדישו את העצים, מאותה הסיבה, דדלמא⁽⁵²⁷⁾ בעי למיזגא וזגא עליהן ואישתכח דקא מועל בקדשים?

ומתריצין: אמר רב פפא: אי בעצים דמכאן ואילך, כאשר הגזברין קונים הרבה עצים

הדרן עלך ולד הטאת

הקודם לא קשה ממשנתנו, כי כל האיסור לחלל הקדש על המלאכה, הוא הידור לכתחילה, ואין איסור בדבר אם קנו עצים ואבנים מדמי הקדש, והמשנה באה רק לבאר את דין השפויי והנבייה.

527. גירסת השיטה מקובצת.

ומבאר השפת אמת: על הביאור הקודם לא קשה ממשנתנו, כי אפשר להעמידה שהגזברים קנו את העצים ממועות חולין, ולא ממועות שכבר הוקדשו, הילכך, אפשר להקדיש אותם ואין כאן בעיה של "אין הקדש מתחלל על המלאכה", אבל לדברי רב פפא קשה, כמו שיבואר. והקרן אורה מבאר בדרך אחרת: על הביאור